

UTAM A SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANHOZ

8. 1980 – 1981. Egy integratív formális szövegelmélet körvonalazásának időszaka (II)

PETŐFI S. JÁNOS

Az *Utam a szemiotikai szövegtanhoz* című *Visszatekintés* előző (hetedik) részében az 1978 – 1979-es időszakban folytatott kutatómunkám eredményeit kommentáltam, amelyet elsődlegesen egy kontextuális komponens is figyelembe vevő integratív formális szövegelmélet körvonalazása jellemez. Ez a munka folytatódott az itt tárgyalandó időszakban is.

Kutatási témáim osztályozó besorolásához itt is az eddigiekben használt keretet használom (kiegészítve egy („H”-val jelzett) tematikai egységgel); a bibliográfiai utalások alapjául változatlanul PETŐFI 1991.Ha/Ea szolgál.

A besorolásnál követett alapelv – mint korábban, itt is – a következő: (a) a kövéren szedett (zárójelbe nem tett) bibliográfiai utalás előfordulása azt a tematikus helyet jelzi, ahol a szóban forgó mű bemutatásra kerül, ami természetesen nem jelenti azt, hogy az így besorolt művek mindegyike 'monotematikus', azazhogy csak azzal a témával foglalkozik, amelyikhez be lett sorolva; ezekre a tematikus helyekre másrészt a gyors tájékozódás megkönnyítése érdekében magában a bibliográfiában is történik utalás; (b) a kerek zárójelbe tett, kövéren szedett bibliográfiai utalások olyan műveket jeleznek, amelyek más nyelven (vagy más formában) is publikálásra kerültek az adott periódusban, aminek következtében (ismételt) tárgyalásukra nincs szükség; végül (c) a szögletes zárójelbe tett, kövéren szedett bibliográfiai utalások olyan műveket jeleznek, amelyek korábbi publikációknak az adott periódusban való (azonos vagy más nyelvű) újraközlései, aminek következtében tárgyalásukra már korábban sor került. A (b) és (c) pontba tartozó művek más művekkel való kapcsolatait mind a bibliográfiában, mind a kommentárokból keresztutalások jelzik.

A: A SZÖVEGTAN TUDOMÁNYELMÉLETE

A0: A szövegtani kutatásról általában

A1: A szövegnyelvészet tudományelméletéhez

Petőfi: 1980.Ge, 1980.Gf

A2: Az általános (azaz nem csak nyelvészeti értelemben vett) szövegtan tudományelméletéhez

Eikmeyer – Heydrich – Petőfi: 1980.Ea, Heydrich – Petőfi: 1980.Ea, Petőfi: 1980.Ea, (1980.Ec), 1980.Ga, 1980.Ia, Dorfmueller-Karpusa – Petőfi (Hg.): 1981.Ga, Dorfmueller-Karpusa – Petőfi: 1981.Ea, (1981.Ga), Heydrich – Petőfi: (1981.Ea), (1981.Ga), Petőfi: 1981.Ha, 1981.Gb, 1981.Gd, 1981.Ge

- B:** MODERN (SZÖVEG)NYELVÉSZET
Petőfi (ed.): 1981.Ea
- C:** SZÁMÍTÓGÉPES SZÖVEGTAN
- D:** LEXIKOLÓGIA – LEXIKOGRÁFIA
Petőfi: 1980.Gb, Neubauer – Petőfi: 1981.Ea, (1981.Ga)
- E:** A JELRENDSZEREK ÉS A JELRENDSZEREK HASZNÁLATÁNAK TUDOMÁNYA(I)
E1: Szemiotika
E2: Kommunikációelmélet
Petőfi: 1980.Gd
- F:** A (DOMINÁNSAN) VERBÁLIS SZÖVEGEK SZÖVEGTANA
F0: A (dominánsan) verbális szövegek tipológiája
F1: Az elmélet- (a modell-)alkotás általános kérdései
F2: Az elmélet- (a modell-)alkotás speciális kérdései
Petőfi: 1980.Eb, 1980.Gc
F3: A verbális szövegek szövegtani interpretációja
F31: műalkotásoké
Petőfi: 1980.Ed
F32: nem műalkotásoké
Petőfi: 1981.Ga, 1981.Gc (1981.Ia), (1981.Ib)
F4: A multimediális de dominánsan verbális szövegek szövegtani interpretációja
F41: műalkotásoké
F42: nem műalkotásoké
F5: Fordításelmélet – Fordításkritika
- G:** A NYELVEK NEM KÖZVETLEN ÉRTELMI HASZNÁLATA
G1: A nyelvek figuratív használata
G2: Közvetett jelentés(ek) létrehozására irányuló szövegtani interpretáció
- H:** VISSZATEKINTÉS JELLEGŰ ÍRÁSOK

A1: *Petőfi 1980.Ge* rövid összefoglalása azoknak a nézőpontoknak, amelyekből a nyelvet megközelíteni szokás.

Petőfi 1980.Gf vázlatos bevezetés után a nyelvtudománnyal kapcsolatban felmerülő főbb tudományelméleti kérdéseket kommentálja.

A2: Az ehhez a tematikus csoporthoz tartozó munkák egymással szoros kapcsolatban állva vázolják az integratív formális szövegelmélet körvonalait, és tárgyalják részletesebben egyes aspektusait.

Eikmeyer – Heydrich – Petőfi 1980.Ea a Bielefeldi Egyetem egy, a matematika (általánosabb értelemben a formális elméletek) különböző természet- és humán tudományokban való alkalmazhatóságának aspektusait kutató, fakultásközi intézményének (a „Schwerpunkt Matematisierung”-nak) a kiadványa, amelyben én és két munkatársam a formális szövegsemantika néhány alapkérdését tárgyaljuk. Tájékoztatásul álljon itt e kiadvány tartalomjegyzéke. (Mint hogy e kiadvány belső használatra szánt ’előzetes publikáció’ jellegű, a benne található tanulmányok később más kötetekben is megjelentek.)

SOME ASPECTS OF FORMAL FOUNDATIONS IN TEXT SEMANTICS

Preface

H.-J. Eikmeyer: Formal Methods in Text Semantics

W. Heydrich and J. S. Petőfi: Pragmatic Considerations within a Text-Theoretical Framework

J. S. Petőfi: Written, Spoken, and Face-to-Face Verbal Communication. Some Philosophical Aspects of the Investigation of Natural Language

J. S. Petőfi: Representation Languages and their Function in Text-Interpretation

W. Heydrich: A System of Argument-Role Indicators

H.-J. Eikmeyer: Quantification in the Canonical Language of the Text-Structure World-Structure Theory

H.-J. Eikmeyer: Bidirectional Grammars

H.-J. Eikmeyer: Restructuring Grammars and their Applications in a Formal Text Theory

Heydrich – Petőfi 1980.Ea egy szövegelmélet általános célkitűzéseinek vázolása után először az akkor „Szöveg-struktúra Világ-struktúra Elmélet”-nek (a német nyelvű kifejezés rövidítésével TeSWeST-nek) nevezett elméleti koncepcióm alapösszetevőit mutatja be. Ezt követően a TeSWeST pragmatikai dimenzióival foglalkozik, majd azok figyelembevételére három stratégiát körvonalaz.

Petőfi 1980.Ea mindenekelőtt a szövegelméleti kutatás alapvető tudományelméleti kérdéseit (a cél, a tárgyartomány és a metodológia egymással való összefüggésének aspektusait) tárgyalja. Ezután a *Heydrich – Petőfi 1980.*-ra támaszkodva foglalkozik a TeSWeST főbb alapkomponeenseivel.

Petőfi (1980.Ec) a Petőfi 1980.Ea újraközlése.

Petőfi 1980.Ga három fejezetben foglalja össze a TeSWeST keretében folyó szövegtani kutatás addig elért eredményeit: az első („0”-val jelzett) fejezet néhány alapvető fogalmat tisztáz, a második („1”-gyel jelzett) fejezet a TeSWeST globális felépítését és a pragmatikai-szemantikai interpretáció főbb lépéseit, valamint az azok reprezentálására szolgáló kanonikus nyelv összetevőit mutatja be, végül a harmadik („2”-vel jelzett) fejezet a következő kérdésekkel foglalkozik: a szöveginterpretáció szövegtipológiai aspektusai, az ’aluldetermináltság’, a koreferencia, sajátos kérdés – felelet-párok.

Petőfi 1980.Ia a TeSWeST keretében végrehajtható jelentésinterpretáció egyes lépéseit mutatja be rövid példán, különös tekintettel az interpretátor által az adott szövegben feltételezhetően kifejezésre jutó tényállásokra vonatkozóan birtokolható ismereteknek és a szöveg interpretatív úton létrehozott értelemének a lehetséges interakcióira. (Ennek az olasz nyelvű írásnak a tematikája nagyjából a Petőfi 1980.Ga második fejezete tematikájával azonos.)

Dorfmueller-Karpusa – Petőfi (Hg.) 1981.Ga az Eikmeyer – Heydrich – Petőfi 1980.Ea-hoz hasonló, de annál szélesebb körű tematikát átfogó kötet. Informatívnak tartom e kötet tartalomjegyzékének a közlését is.

KÄTHI DORFMÜLLER-KARPUSA – JÁNOS S. PETŐFI (Hg.)

TEXT, KONTEXT, INTERPRETATION

Einige Aspekte der texttheoretischen Forschung

Vorwort

Petőfi, János S.: Kommunikationstheorie, Theorie der Textinterpretation, Aspekte einer Repräsentationssprache

Heydrich, Wolfgang – Petőfi, János S.: Zur Berücksichtigung pragmatischer Faktoren in einem texttheoretischen Rahmen

Dorfmueller-Karpusa, Käthi – Petőfi, János S.: Einige empirische Aspekte der Textinterpretation

Dorfmueller-Karpusa, Käthi: Kompositionseinheit – Kommunikat – Kanonische Repräsentation

Dorfmueller-Karpusa, Käthi: Kavafis K. P. 'ΜΙΣΗ ΩΠΑ' Eine intensional-semantische Analyse

Petőfi, János S.: Text und Bedeutung. Einige Aspekte der texttheoretischen Interpretation untersucht am Beispiel der App. 20, 17-38.

Rath, Christel: Einige Überlegungen zur Analyse und Beschreibung der Textkohärenz

Petőfi, János S.: Texttheoretische Forschung, Aspekte der Textkohärenz, Sprachunterricht

Neumann, Raimund: Sprachliche Probleme bei Informations- und Dokumentations-Vorgängen

Appendix

Bredeimer, Jürgen – Dorfmueller-Karpusa, Käthi: Textlinguistik – Texttheorie. Einführungen. Monographien / Sammelbände, Periodica, Reihen (Auswahlbibliographie)

Tannacito, Dan J.: A selective multi-disciplinary bibliography of discourse studies (1970 – 1980)

The Summer Institute of Linguistics: Bibliography of SIL contributions in discourse studies as of September 1980 (only volumes, not articles)

Rieser, Hannes: On the development of text grammar

Dorfmueller-Karpusa – Petőfi 1981.Ea a jelentésinterpretáció empirikus aspektusával foglalkozik. Először az empirikusan motivált szemantikai kutatás hat tartományát kommentálja röviden, majd a TeSWeST keretében végrehajtható szemantikai-pragmatikai szöveginterpretáció összetevőit (elsősorban az úgynevezett 'kanonikus szöveg'-et) világitja meg egy egyszerű példa alkalmazásával. Ezt követően az értelemsemantikai összetevő empirikus létrehozásának és kanonikus reprezentálásának kérdéseivel foglalkozik, részletesen bemutatva azt egy egymondatos példaszöveg különböző pragmatikai-szemantikai megközelítése útján. Az írást néhány, az elemzésekből levonható következtetés zárja.

Dorfmueller-Karpusa – Petőfi (1981.Ga) a Dorfmueller-Karpusa – Petőfi 1981.Ea német nyelvű változata.

Heydrich – Petőfi (1981.Ea) a Heydrich – Petőfi 1980.Ea újraközlése.

Heydrich – Petőfi (1981.Ga) a Heydrich – Petőfi 1980.Ea német nyelvű változata.

Petőfi 1981.Ha a „Magyar Műhely” 1980-as találkozóján elhangzott előadásom szövege. Ebben először a jelentés és (jelentés)interpretáció tipológiájának megalkotására

teszek kísérletet, majd Erdély Miklósnak ugyancsak ezen a találkozón elhangzó téziseihez fűzök kritikai megjegyzéseket. (Ez az írás újraközlésként az 1994-ben megjelent „A jelentés értelmezéséről és vizsgálatáról” című kötetemben is megtalálható.)

Petőfi 1981.Gb először a 'kommunikációelmélet' és 'szövegelmélet' terminusok használatát tisztázza, ez utóbbival kapcsolatban különbséget téve ko-textuális és kon-textuális szövegelmélet között. Ezt követően a deskriptív-explikatív interpretáció összetevőivel, valamint a kanonikus nyelv felépítésének alapkérdéseivel foglalkozik részletesen.

Petőfi 1981.Gd azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy az addig elért szövegtani kutatási eredmények alapján milyen következtetések vonhatók le a szövegkoherencia elemzésére és a nyelvoktatásra vonatkozóan. Mindenekelőtt az interpretáció típusait elemzi a szövegalkotás és szövegbefogadás szempontjából, majd az így létrehozott elméleti kontextusban tárgyalja a koherenciaelemzés és nyelvoktatás néhány aspektusát.

Petőfi 1981.Ge célkitűzése annak megvilágítása, hogy a TeSWeST milyen értelemben tekinthető szemiotikai elméletnek. Néhány bevezető tudományelméleti megjegyzés után bemutatja és kommentálja a TeSWeST globális felépítését, majd a TeSWeST néhány alkalmazási lehetőségét vázolja. (A TeSWeST globális bemutatásával foglalkozó rész nagyjából a *Petőfi 1980.Ga* első fejezetének felel meg.)

B: *Petőfi (ed.) 1981.Ea* az utam 7-ben ismertetett „Text vs sentence” kötet (lásd *Petőfi (ed.) 1979.Ea*) kiegészítő kötete. Tartalma a következő:

JÁNOS S. PETŐFI (ed.)

TEXT VS SENTENCE *CONTINUED*

Albaladejo Mayordomo, Tomás: On Text Linguistic Theory

Ballmer, Thomas T.: Words, Sentences, Texts and All That

Bánréti Zoltán: The Topic of Texts and the Interpretation of Texts

Charolles, Michel: Strategies for Judging Acceptability

Dascal, Marcello and Katriel, Tamar: Digressions: A Study in Conversational Coherence

Dressler, Wolfgang U.: Zum Verhältnis von Wortbildung und Textlinguistik (mit Beispielen aus der schönen Literatur)

Gindin, Sergej I.: What is a Text as a Basic Notion of Text Linguistics

Hartmann, Peter: Text und Satz

Ihwe, Jens F.: Textanalyse und Textgrammatik: Der Beitrag von Zellig S. Harris

Lieb, Hans-Heinrich: A Text: What is it? A Neglected Question in Text Linguistics

Maranda, Pierre: Elementary Text Structures: Experimental Semantography

Oberschelp, Arnold: Bemerkungen über Sätze und Texte in formalen Sprachen

Rickheit, Gert: Textprobleme aus sprachpsychologischer Sicht

Schecker, Michael: Theorie des Vertextens

Weinrich, Harald: Text as Primum Datum of Linguistics

Zsilka, Tibor: Communicative Relationships of the Text

Appendix

D: *Petőfi 1980.Gb* először a 'mindennapi nyelv', a 'szaknyelv' és a 'tudományos nyelv' fogalmak értelmezésével foglalkozik, majd a szótári explikációk egy olyan lehetséges globális struktúráját vázolja, amely ezekkel a fogalmakkal, mint strukturáló ele-

mekkel operál.

Neubauer – Petőfi 1981.Ea bevezetésképpen egy nem-kanonikus és kanonikus nyelvi elemeket egyaránt tartalmazó szótárrendszer felépítésének néhány aspektusával foglalkozik. Ezután azokat a kanonikus szintaktikai struktúraelemeket tárgyalja, amelyeket célszerűnek látszik egy szótári szócikk felépítésében alkalmazni. Ezt követően – néhány szótár felépítésének és lexiko-szemantikai koncepciónak a kommentálása után – egy szövegelméleti komponensként alkalmazható szótár szócikkeinek felépítésére vonatkozó javaslatot vázol. Befejezésül azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy egy ilyen szótár-komponens hogy alkalmazható a szöveginterpretációban.

Neubauer – Petőfi (1881.Ga) a Neubauer – Petőfi 1981.Ea német nyelvű változata.

E2: *Petőfi 1980.Gd* első fejezete különféle természetes nyelvekből vett példákkal illusztrálja egyrészt azt, hogy melyik nyelvben mit kell „szükségképpen” kifejezésre juttatni, másrészt azt, hogy természetüknél fogva milyen jellegű kifejezések két- vagy többértelműek. Második fejezete arra hoz példákat, hogy milyen ’tudásstruktúrák’ játszanak szerepet a TeSWeST keretében végrehajtott pragmatikai-szemantikai interpretációban.

F2: *Petőfi 1980.Eb* a TeSWeST keretében használt reprezentációs nyelvek funkcióját és felépítését tárgyalja. Arra az alapvető kérdésre keres választ, hogy mi módon garantálható az egyes reprezentációk egyértelműsége az elméleti pragmatikai-szemantikai interpretáció keretében. Bevezetésképpen a pragmatikai-szemantikai interpretáció fogalmát tisztázza, és a TeSWeST globális struktúráját mutatja be. Ezt követően a következő reprezentációs nyelvek leírását nyújtja: normál természetes nyelv, kanonikus nyelv, logikai nyelv. A hangsúlyt e nyelvek használatának szükségességére és egyedi tulajdonságaik bemutatására helyezi, és nem az interpretáció folyamatának teljes bemutatására.

Petőfi 1980.Gc a referenciaindexek néhány aspektusának elemzésével foglalkozik.

F31: *Petőfi 1980.Ed* néhány, a szövegtani kutatás tudományelméletére vonatkozó megjegyzés után a következő három könyvet kommentálja: *Formateremtő elvek a költői alkotásban* (szerk. Hankiss Elemér, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971.), *A novellaelemzés új módszerei* (szerk. Hankiss Elemér, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971.), valamint *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XI. A szöveg megközelítései* (szerk. Telegdy Zsigmond és Szépe György, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976.). Az írást a magyar szövegtani kutatásra vonatkozó stratégiai megjegyzések zárják.

F32: *Petőfi 1981.Ga* első része a jelentésinterpretáció szempontjából elsőrendűen fontos három elemnek, a kommunikált nyelvi egység struktúrájának, nem nyelvi kontextusának, valamint a vele kapcsolatba hozható / hozandó általános tudásnak az aspektusaival foglalkozik, majd második része – Achinstein, Putnam és Zadeh szemantikai koncepciójának rövid bemutatása kapcsán – azt a kérdést vizsgálja, hogy milyen információkat kell(ene) tartalmaznia egy elméleti instrumentárium összetevőjét képező szótár szótári szócikkeinek. Harmadik része egy, az orvostudomány köréből vett, tudományos népszerűsítő cikk részletes pragmatikai-szemantikai elemzését nyújtja. Az írás néhány, a szövegtani kutatásra vonatkozó, alapvető stratégiai megjegyzéssel zárul.

Petőfi 1981.Gc egy Újszövetségi szentírási szöveg – Apostolok Cselekedetei 20, 17-38 – részletes elemzésén mutatja be a TeSWeST keretében végrehajtható pragmatikai-szemantikai interpretáció összetevőit és a reprezentálásukra létrehozott kanonikus

nyelv alkalmazását.

Petőfi (1981.Ia) a Petőfi 1981.Gc olasz nyelvű változata.

Petőfi (1981.Ib) a Petőfi (1981.Ia)-nak lényegesen lerövidített formában való újraközlése.

Irodalomjegyzék

1980 – 1981

Az évekre bontott bibliográfia technikai felépítése a következő: (1) alfabetikus elrendezésű; (2) azonos személy(ek) esetében előbb jönnek a szerzőként, azután a szerkesztőként létrehozott művek adatai; (3) egy-egy adott éven belül az adatok a következő nyelvi csoportosítás szerint vannak elrendezve (a betűkódok az angol elnevezések kezdőbetűi): magyar /= H/, angol /= E/, német /= G/, olasz /= I/; (4) egy-egy adott nyelven belül az ugyanabban az évben megjelent művek adatait a nyelvi kódot követő betűszimbólumok különítik el egymástól; (5) több bibliográfiai tételben előfordul a „pt”, illetőleg az „RTT” rövidítés, amely a „Papiere zur textlinguistik / Papers in text-linguistics”, illetőleg a „RESEARCH IN TEXT THEORY / UNTERSUCHUNGEN ZUR TEXT-THEORY” című sorozatra utal; (6) a bibliográfiai tételek egy részét zárójelbe tett keresztutalás zárja, amely vagy nyelvi verzió(k)ra, vagy re- vagy prepublikációra utal.

DORFMÜLLER-KARPUSA, Käthi – János S. PETŐFI:

1981.Ea Some empirical aspects of text interpretation. In: *Empirical Semantics. A Collection of New Approaches in the Field*, ed. by Burghard B. Rieger. Bochum, Studienverlag Brockmeyer, 388-422. (Cf. 1981.Ga) [A2]

1981.Ga Einige empirische Aspekte der Textinterpretation. In: *Text, Kontext, Interpretation. Einige Aspekte der texttheoretischen Forschung* (= pt 35), hg. von Käthi Dorfmueller-Karpusa und János S. Petőfi. Hamburg, Buske, 4472. (German version of 1981.Ea) [A2]

DORFMÜLLER-KARPUSA, Käthi – János S. PETŐFI (hg.):

1981.Ga *Text, Kontext, Interpretation. Einige Aspekte der texttheoretischen Forschung* (= pt 35). Hamburg, Buske. [A2]

EIKMEYER, Hans-Jürgen – Wolfgang HEYDRICH – János S. PETŐFI (eds.):

1980.Ea *Some Aspects of Formal Foundations in Text Semantics* (= *Materialien des Universitätsschwerpunktes Mathematisierung der Einzelwissenschaften*, XXVI). Bielefeld, Universität. [A2]

HEYDRICH, Wolfgang – János S. PETŐFI:

1980.Ea Pragmatic considerations within a text-theoretical framework. In: *Some aspects of formal foundations in text semantics* (= *Materialien des Universitätsschwerpunktes Mathematisierung der Einzelwissenschaften*, Heft XXVI), ed. by Hans-Jürgen Eikmeyer, Wolfgang Heydrich and János S. Petőfi. Bielefeld, Universität, 43-71. (Prepublication of 1981.Ea) [A2]

1981.Ea Pragmatic considerations within a text-theoretical framework. In: *Possibilities and Limitations of Pragmatics. Proceedings of the Conference on Pragmatics Urbino, July 8-14, 1979*, ed. by Herman Parret, Marina Sbisà and Jef Verschueren. Amsterdam, John Benjamins, 313-330. (Cf. 1980.Ea, 1981.Ga) [A2]

- 1981.Ga Zur Berücksichtigung pragmatischer Faktoren in einem texttheoretischen Rahmen. In: *Text, Kontext, Interpretation. Einige Aspekte der texttheoretischen Forschung* (= pt 35), hg. von Käthi Dorfmueller-Karpusa und János S. Petöfi. Hamburg, Buske, 29-43. (German version of 1980.Ea) [A2]

NEUBAUER, Fritz – János S. PETÖFI:

- 1981.Ea Word semantics, lexicon systems, and text interpretation. In: *Words, Worlds, and Contexts. New Approaches in Word Semantics* (= RTT 6), ed. by Hans-Jürgen Eikmeyer and Hannes Rieser. Berlin – New York, W. de Gruyter, 343-377. (Cf. 1981.Ga) [D]
- 1981.Ga Wortsemantik, Lexikonsysteme und Textinterpretation. In: *Lexikoneinträge. Grundelemente der semantischen Struktur von Texten V* (= pt 31), hg. von Wolfgang Heydrich. Hamburg, Buske, 149-190. (German version of 1981.Ea) [D]

PETÖFI, János S.:

- 1980.Ea Written, spoken, and the face-to-face verbal communication. Some philosophical aspects of the investigation of natural language. In: *Some aspects of formal foundations in text semantics* (= *Materialien des Universitätsschwerpunktes Mathematisierung der Einzelwissenschaften, Heft XXVI*), ed. by Hans-Jürgen Eikmeyer, Wolfgang Heydrich and János S. Petöfi. Bielefeld, Universität, 43-71. (Prepublication of 1980.Ec) [A2]
- 1980.Eb Representation languages and their function in text-interpretation. In: *Some aspects of formal foundations in text semantics* (= *Materialien des Universitätsschwerpunktes Mathematisierung der Einzelwissenschaften, Heft XXVI*), ed. by Hans-Jürgen Eikmeyer, Wolfgang Heydrich and János S. Petöfi. Bielefeld, Universität, 73-131. (Prepublication of 1982.Ea) [F2]
- 1980.Ec Written, spoken, and face-to-face verbal communication. Some philosophical aspects of the investigation of natural language. In: *Language, logic, and philosophy. Proceedings of the 4th International Wittgenstein Symposium 28th August to 2nd September 1979, Kirchberg/Wechsel (Austria)*, ed. by Rudolf Haller and Wolfgang Grassl. Wien, Hölder – Pichler – Tempsky, 144-159. (Cf. 1980.Ea) [A2]
- 1980.Ed Approaches to text in Hungary. In: *Language, Literature & Meaning II: Current Trends in Literary Research*, ed. by John Odmark. Amsterdam, John Benjamins, 233-250. [F31]
- 1980.Ga Einige Grundfragen der pragmatisch-semantischen Interpretation von Texten. In: *Zum Thema Sprache und Logik. Ergebnisse einer interdisziplinären Diskussion* (= pt 24), hg. von Thomas Ballmer und Walther Kindt. Hamburg, Buske, 149-190. [A2]
- 1980.Gb Explikationen im umgangssprachlichen und fachsprachlichen Wörterbüchern. In: *Objektargumente. Grundelemente der semantischen Struktur von Texten III* (= pt 26), hg. von Hans-Jürgen Eikmeyer und Louise M. Jansen. Hamburg, Buske, 123-140. [D]
- 1980.Gc Referenzindizes, und die Objekte, die sie bezeichnen. In: *Objektargumente. Grundelemente der semantischen Struktur von Texten III* (= pt 26), hg. von Hans-Jürgen Eikmeyer und Louise M. Jansen. Hamburg, Buske, 141-48. [F2]
- 1980.Gd Strukturwissen in den natürlichen Sprachen, Wissensstrukturen in der natürlich-sprachlichen Kommunikation. In: *Wissensstrukturen und Ordnungsmuster. Proceedings der 4. Fachtagung der Gesellschaft für Klassifikation e.V. Salz-*

- burg, 16.-19. April 1980, hg. von der Ges. f. Klassifikation e.V., Redaktion Wolfgang Dahlberg. Frankfurt, Indeks, 248-271. [E2]
- 1980.Ge Sprache. In: *Handbuch wissenschaftstheoretischer Begriffe*, hg. von Josef Speck. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 599-600. [A1]
- 1980.Gf Wissenschaftstheoretische Probleme der Sprachwissenschaft. In: *Handbuch wissenschaftstheoretischer Begriffe*, hg. von Josef Speck. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 600-604. [A1]
- 1980.Ia Interpretazione e teoria del testo. In: *Interpretazione e contesto. Atti del I Colloquio sulla Interpretazione (Macerata 19-20 aprile 1979)*, a cura di Giuseppe Galli. Torino, Marietti, 21-43. [A2]
- 1981.Ha Szöveg és jelentés. *Magyar Műhely (Párizs) 64*, 36-59. [A2]
- 1981.Ga Einige allgemeine Aspekte der Analyse und Beschreibung wissenschaftssprachlicher Texte. In: *Wissenschaftssprache. Beiträge zur Methodologie und Deskription*, hg. von Theo Bungarten. München, Fink, 140-168. [F32]
- 1981.Gb Kommunikationstheorie, Theorie der Textinterpretation. Aspekte einer Repräsentationssprache. In: *Text, Kontext, Interpretation. Einige Aspekte der texttheoretischen Forschung (= pt 35)*, hg. von Käthi Dorf Müller-Karpusa und János S. Petőfi. Hamburg, Buske, 1-28. [A2]
- 1981.Gc Text und Bedeutung. Einige Aspekte der texttheoretischen Interpretation untersucht am Beispiel der App. 20, 17-38. In: *Text, Kontext, Interpretation. Einige Aspekte der texttheoretischen Forschung (= pt 35)*, hg. von Käthi Dorf Müller-Karpusa und János S. Petőfi. Hamburg, Buske, 154-215. (Cf. 1981.Ia, 1981.Ib) [F32]
- 1981.Gd Texttheoretische Forschung, Aspekte der Textkohärenz, Sprachunterricht. In: *Text, Kontext, Interpretation. Einige Aspekte der texttheoretischen Forschung (= pt 35)*, hg. von Käthi Dorf Müller-Karpusa und János S. Petőfi, Hamburg, Buske, 235-258. [A2]
- 1981.Ge Grundfragen und Anwendungsmöglichkeiten einer semiotischen Texttheorie. In: *Zeichenkonstitution. Akten des 2. Semiotischen Kolloquiums, Regensburg 1978*, hg. von Annemarie Lange-Seidl. Berlin – New York, W. de Gruyter, 195-201. [A2]
- 1981.Ia La struttura della comunicazione in Atti 20, 17-38. In: *Interpretazione e strutture. Le strutture del discorso di Paolo a Mileto. II Colloquio sulla Interpretazione, Macerata 27-28-29 marzo 1980*, a cura di Giuseppe Galli. Torino, Marietti, 101-157. (Italian version of 1981.Gc; cf. also 1981.Ib) [F32]
- 1981.Ib La struttura della comunicazione in Atti 20, 17-38. *Rivista Biblica*, 359-378. (Abbreviated version of 1981.Ia) [F32]

PETŐFI, János Sándor (ed.):

- 1981.Ea *Text vs sentence. Continued (= pt 29)*. Hamburg, Buske. [B]

Az „Utam” eddig megjelent többi részeihez lásd:

PETŐFI S. János:

- 1991.H/u1 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
1. 1961 – 1966. A matematikai-nyelvészeti orientáció időszaka. In: *Könyv Papp Ferencnek*, szerk. Hunyadi László et alii. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 385-392.
- 1993.H/u2 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:

2. 1967 – 1969: A nyelvi műalkotások egy nyelvészeti megalapozottságú strukturális interpretációelméletének körvonalazása felé. In: *Szemiotikai szövegtan 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II)*, szerk. PETŐFI S. János, BÉKÉSI Imre és VASS László. Szeged, JGYTF Kiadó, 205-218.
- 1995.H/u3 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
3. 1970 – 1971. Egy nyelvészeti megalapozású kotextuális szövegelmélet koncepciójának felvázolása. In: *Szemiotikai szövegtan 8. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (III)*, szerk. PETŐFI S. János, BÉKÉSI Imre és VASS László. Szeged, JGYTF Kiadó, 237-248.
- 1996.H/u4 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
4. 1972 – 1973. A kotextuális szövegelmélet tulajdonságai vizsgálatának időszaka (I). In: *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I)*, szerk. PETŐFI S. János, BÉKÉSI Imre és VASS László. Szeged, JGYTF Kiadó, 265-272.
- 1997.H/u5 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
5. 1974 – 1975. A kotextuális szövegelmélet tulajdonságai vizsgálatának időszaka (II). In: *Szemiotikai szövegtan 10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (II)*, szerk. PETŐFI S. János, BÉKÉSI Imre és VASS László. Szeged, JGYTF Kiadó, 211-220.
- 1998.H/u6 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
6. 1976 – 1977. Egy szövegelmélet komponensét képező lexikon felépítése elemzésének időszaka. In: *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*, szerk. PETŐFI S. János, BÉKÉSI Imre és VASS László. Szeged, JGYTF Kiadó, 273-283.
- 1999.H/u7 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
7. 1978 – 1979. Egy integratív formális szövegelmélet körvonalazásának időszaka (I). In: *Szemiotikai szövegtan 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (II)*, szerk. PETŐFI S. János, BÉKÉSI Imre és VASS László. Szeged, JGYTF Kiadó, 339-349.

1994.H/u12-13 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:

12. 1988 – 1989. A multimediális irányultság kezdeti időszaka. 13. 1990 – 1991. A szemiotikai textológia koncepciójának végleges kialakítása felé. In: *Szemiotikai szövegtan 7. A multimediális kommunikátumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez*, szerk.: PETŐFI S. János, BÉKÉSI Imre és VASS László. Szeged, JGYTF Kiadó, 157-174.

0. A szövegtani kutatás általános kérdései

Új fejezet a magyar stilisztikai szakirodalomban

(Távlatok és szempontok Szabó Zoltán „A magyar szépírói stílus történetének fő irányai” című könyvében)

Corvina, Budapest, 1998. 262 p.

1. Ha emlékezetem nem csal, Babits Mihály írja Tamási Áron egyik, két világháború között megjelent regényéről: Erdély újabb alkotással ajándékozta meg a magyar iro-

dalmat. Ennek a méltatásnak a pontos helyét nem tudnám megjelölni, de magyar író tol-
lából ilyen megállapítás elhangzott. Mutatis mutandis, SZABÓ ZOLTÁNNak a címben meg-
jelölt könyvéről is elmondhatjuk ezt, ő is, már többször is, olyan alkotásokkal gazdagi-
totta a magyar nyelvtudományi és stilisztikai szakirodalmat, amelyek méltán nyerték el a
szakmai közönség egyöntetű elismerését. Elegendő, ha megemlítem a *Kis magyar stilisztika*-
történetet (társszerzőként és szerkesztőként, Kriterion, Bukarest, 1968.), a *Kis magyar stilus-*
történetet (három átdolgozott és bővített kiadásban, Kriterion, Bukarest, 1970., Buda-
pest, Tankönyvkiadó, 1982. és 1986.), *A mai stilisztika nyelvelméleti alapjait* (Dacia,
Kolozsvár, 1977.) vagy a *Szövegnyelvészet és stilisztikát* (Tankönyvkiadó, Budapest,
1988.), nem beszélve a fontosabb tanulmánykötetekről: *Tanulmányok a magyar imp-*
resszionista stílusról (Kriterion, Bukarest, 1976.), *A szövegvizsgálat új útjairól* (társszer-
zőként és szerkesztőként, Kriterion, Bukarest, 1982.) – hogy érzékeltessem azt a sokat-
mondó tény, hogy SZABÓ ZOLTÁN idestova öt évtizedes tudományos tevékenységéből
legalább négy évtizedes termékeny munkásságával gazdagította a magyar (nyelvészeti) és
stilisztikai, valamint az irodalomtudományi szakirodalmat. S hogy rangjának és értéké-
nek megfelelően méltathassuk az írásunk címében szereplő alkotásának jelentőségét,
utalnunk kell arra a kétszázon jóval felüli stilisztikai tanulmányára és kisebb írásaira, me-
lyek a különböző magyarországi és romániai, valamint más országok szakfolyóirataiban,
tanulmányköteteiben láttak napvilágot magyar, román, angol, francia vagy német nyel-
ven, nem is beszélve arról a több tucat szemleclikkéről, melyek nyelvészeti, stilisztikai,
szövegteni, irodalomtudományi munkákat mutattak be a legkülönbözőbb nyelveken,
olyan terjedelemben és színvonalon, hogy ezeket nyugodtan minősíthetjük a korszerű tu-
dományos igényeknek megfelelő szaktanulmányoknak. (Erre vonatkozóan lásd PÉNTEK
JÁNOS (szerk.): *Szóveg és stílus*. Szabó Zoltán köszöntése 70. születése napján, Kolozs-
vár-Napoca, 1997. 452-465.) Ha az olvasó ismeri ezeknek a könyveknek, tanulmányok-
nak, szemleclikkeknél legalább egy bizonyos hányadát, akkor tudja igazán értékelni je-
lentőségének megfelelően az „utazó” kolozsvári professzornak „A magyar szépírói stílus
történetének fő irányai” című nagyszerű alkotását. Egy röpke pillantás az imént említett
emlékkönyv végén található, a háromszázat jóval meghaladó tudományos közlemények
jegyzékére, bárkit meggyőzhet arról, hogy ez a munka egy hosszas, eredeti módon kiér-
lelt koncepció eredményeként született meg.

2. SZABÓ ZOLTÁNT nem kell bemutatnunk a magyar – és tegyük hozzá – a román
szakközönségnek sem. Ennek ellenére nem árt idéznünk a könyv hátlapján található –
nagyon a könyv lényegét érintő – megállapítást. „Könyvének legfőbb erénye – így szól a
megállapítás –, hogy rávilágít a stílustörténet tudományközi kapcsolataira, retorikai,
poétikai, hermeneutikai, irodalom-művelődési és művészettörténeti összefüggéseire.” S
ehhez még hozzátehetjük – amit a könyvének egyes fejezeteiben és alfejezeteiben talál-
ható fejtegetések is igazolnak –, hogy koncepciójába eredeti módon be tudja építeni
mindazokat az újabb elgondolásokat és felfogásokat, amelyekkel az utóbbi néhány évti-
zedben gazdagodott a hazai és a nemzetközi tudományosság. Gondoljunk csak a stílus lé-
nyegével összefüggő változásokra, e változásokban a szemiotika, a pragmatika, a kom-
munikációelmélet, a kognitív nyelvészet és szemantika, a hermeneutika, a szövegten vagy
a norma, a szociokulturális tényezők, az intertextualitás vagy a kontextualitás stb. szere-
pére; a sort még folytathatnók – mindezekkel a szerző számol munkájában, s ily módon

magyar szépírói stílustörténete valóban egy eredeti, a korszerű tudományos követelményeknek megfelelő interdiszciplináris alkotás, egy olyan szintézise a magyar szépírói stílustörténetnek, mely a legújabb tudományos felfogásban tekinti át tárgyát a gótikától a posztmodern irányzatokig.

3. Az utóbbi három-négy évtizedben a stilisztikai stúdiumok világszerte – főleg a szövegtan, a szemiotika, a pragmatika, a szemantika, a kognitív tudományok, a kommunikációs stratégiák és más tényezők hatására – a tudományos érdeklődés előterébe kerültek, és bizonyos tekintetben a tudományos gondolkodás húzóágazataivá váltak. A stilisztikai kutatásoknak ez a széles körű kibontakozása, a stíluselmélet, a stílus lényegének a vizsgálata hazai tájainkon szép eredményekkel büszkélkedhet. Az egyes stilisztikai irányzatokról eddig is értékes és színvonalas alkotások jelentek meg, ám a korszerű stílustörténeti kutatásokon belül a magyar szépírói stílus történetéről mind a mai napig nem született a részlettanulmányok minőségével összehasonlítható szintézis. SZABÓ ZOLTÁN könyvének másik kiemelkedően nagy jelentősége az eddig említettekén kívül az, hogy az ő alkotása az első, amely igényes „tálalásban” átfogó képet ad a magyar szépírói stílus történetéről. Úttörő munka, mely szerzőjének rendszeressége és módszeressége, valamint gazdag és szerteágazó ismeretei révén elsősorban erényeivel büszkélkedhet.

4. A könyv az *Előszón* és a *Bevezetés*en kívül (9-11, illetve 11-40) négy nagy fejezetre oszlik, amelyek voltaképpen a szépírói stílus fejlődésének, a stílusirányzatoknak a korszakait jelölik. Ez a korszakolás a következőképpen alakul: 1. *A kezdetektől, a magyar szépírói stílus kialakulásától Kazinczyék stílusreformjáig* (41-82), 2. *Kazinczyék stílusreformjától Petőfi és Arany népies stílusforradalmáig* (83-128), 3. *Petőfi és Arany stílusforradalmától a Nyugat újításáig* (129-160) és 4. *A Nyugat stílusújításától a jelenig* (161-253). A könyvet csak a tárgyalt írókat és művészeket felölelő *Névmutató* zárja (254-262).

A tudományok történetében a korszakolás korántsem tartozik a könnyű feladatok közé. „Korszakhatárt ugyanis ott lehet megvonni – írja SZABÓ ZOLTÁN –, ahol több stílustendencia folytonossága megszakad, ahol a régi minőség, stíluseszmeny egy újba vált át, ahol a változásoknak viszonylag nagyobb sűrítettségi foka mutatható ki.” (32). Itt valóban egy kontinuitási és diszkontinuitási mozzanatról van szó, vagy ahogy a szerző mondja: „Alapja (ti. a korszakolás alapja) a folyamatosság és a szakaszosság összefüggése.” (Uo.) Ennek a két mozzanatnak az egysége jelenti a fejlődést, de vajon van-e olyan kritériuma a tudományos gondolkodásnak – a tudományon belül maradván –, melynek alapján a kutató megállapíthatná – szűkebb szakterületünkön maradván – például azt, a szecesszióhoz viszonyítva az impresszionizmus vagy a szimbolizmus mennyiben jelent *mást*, miben tér el az előzőtől, tehát itt nem a kumulativitás az elsőrendű szempont, itt a *másságról* van szó. Természetesen egyik irányzat a másikhoz viszonyítva jelenthet és jelent is többet és mást egy másik irányzathoz, paradigmához viszonyítva. SZABÓ ZOLTÁN, midőn stílusfejlődési tendenciáról beszél, akkor voltaképpen – én legalábbis úgy érzem, – a fejlődésen inkább a *másságot*, mint a filozófiai értelemben vett fejlődést érti.

De visszatérve a *Bevezetés*hez, itt SZABÓ ZOLTÁN „a stílustörténet tárgyát és vizsgálati módszerét” széles körű nemzetközi beágyazottságában ismerteti, és rövid történeti áttekintésében azokat az elgondolásokat és felfogásokat veszi szemügyre, amelyek a szá-

zad elejétől napjainkig láttak napvilágot (VOSSLER, CROCE, BALLY és mások), és amelyek tisztázása és kritikai elemzése tudományos alapot teremt „egy lehető stílustörténeti szintézis számára.” (15.) A szerző *Bevezetésének* ebben a részében főleg az igényesebb és az eddigiéknél teljesebb stílustörténeti szintézisek kibontakozását „gátló, fékező okok” számbavételére összpontosítja figyelmét, ezeknek az okoknak a vizsgálata segíti hozzá az elméleti alapvetések tisztázásához (12). A kolozsvári professzor fejtegetéseiben a stílustörténetet formatörténetnek tekinti (15-16), és úgy véli, a stilsztikának, a stílustörténetnek a szövegtannal való „szerencsés találkozása”, összekapcsolása teszi szükségessé „stílustörténet-elméletnek szövegtani alapon, szövegtani modellként való kidolgozását”-t (15). SZABÓ ZOLTÁNNak ez a megállapítása nem csupán szellemi „*ars poetica*”-ja, hanem gyakorlati tevékenységében is ennek a modellnek az elveit érvényesíti. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a stilsztikának és természetesen a stílustörténetnek is a kiindulópontja, alapja a *szövegiség*, a *textualitás*, ennek pedig egyik igen fontos mozzanata a diakronikus jellege, hiszen a stílustörténet tárgya a *stílusfejlődési tendenciák*, a *stílusirányzatok* vizsgálata, melyek történelmileg meghatározottak, s mivel ennek a jelenségcsoportnak – mint láttuk – a szöveg az alapja, ezért a stílustörténet vizsgálatához szorosan kapcsolódik a „hermeneutika historizmusa” is (16-18). Vagyis a hermeneutika „mint a megértés és értelmezés eljárásainak az elmélete” összefügg a historizmussal, azaz – idézi SZABÓ ZOLTÁN H. G. GADAMERT – „a megértést annak az értelem-törtetésnek a részeként kell elgondolni, amelyben a kijelentéseknek az értelme kezdődött” (18), vagy JAUSSra is hivatkozva „a történetiség az a forma, amelyben az irodalmi jelentés létezik” (uo.).

SZABÓ ZOLTÁN stílusfejlődési tendenciákról, stílusirányzatokról beszél, hiszen ezek a stílustörténet vizsgálatának tárgyai. Úgy vélem, teljes mértékben egyetérthetünk a szerzőnek azzal az álláspontjával, hogy stílustörténeti munkájában inkább a stílusfejlődési tendencia használatát tartja előnyösebbnek, mivel ez a szakkifejezés dinamikusabb, mint a stílusirányzat fogalma. De szépírói stílustörténetének akármelyik fejezetét is vesszük szemügyre, meggyőződhetünk arról, hogy mindegyik esetben voltaképpen bizonyos tendenciák *sűrítettsége* adja, alakítja ki azt az irányzatot, áramlatot vagy iskolát (nem vagyok meggyőződve arról, hogy ezek a szakkifejezések szinonimáknak tekinthetők), amelyet romantikának, szimbolizmusnak, impresszionizmusnak vagy más valaminek nevezünk. SZABÓ ZOLTÁN szakít azzal a múltban elég gyakori felfogással, hogy egy kor szak stílusát csak mondatszerkezeti változásaival jellemezze, mert azt már a legújabb kutatások is bizonyítják, hogy egy-két nyelvi jelenség távolról sem elegendő valamely stílusirányzat (természetesen szépírói stílusról van szó) jellegzetességeinek a megállapításához. Maga a stilsztika is, mint tudományos diszciplína, határközi, több tudománnyal érintkező terület, természetesen maga a stílus is egy rendkívül bonyolult, több összetevőből álló jelenség, mint ahogy például a szöveg sem tekinthető egyszerűen nyelvi jelenségnek, a nyelvi jelleg csak egyik lényeges komponense.

SZABÓ ZOLTÁN helyesen állapítja meg, hogy az irodalmi irányzat és a stílusfejlődési tendencia legtöbbször egybeesik (lásd a gótika, reneszánsz, barokk, romantika stb.), de például vannak olyan irodalomtörténeti „vonulatok”, amelyeknek a magyar irodalom stílusfejlődési tendenciái között nincs megfelelőjük, tehát ezek, mint például a kritikai realizmus, a kuruc költészet és a felvilágosodás, nem stílustörténeti tendenciák (21-22), bár laikusan tekintve a dolgokat, úgy vélem (mindezt félve teszem!), a kuruc költészetben

esetleg kimutathatók bizonyos olyan stílustörténeti jellegzetességek, amelyek megkérdőjelezhetik SZABÓ ZOLTÁNNak az álláspontját, de ez alaposabb vizsgálatot igényelne, ami-re én nem érzem illetékesnek magamat.

5. A könyv szerzője nagyon következetesen vallja, hogy minden stílusfejlődési tendencia struktúrát alkot, s ha struktúra, akkor lennie kell egy *szervező elvnek*, ebből pedig levezethetők a szóban forgó irányzat stílári sajátságai. Ehhez a megállapításhoz kapcsolódóan talán nem rugaszkodunk el messzire a valóságtól, ha a struktúrát alkotó stílusfejlődési tendenciát, az irányzatot egyfajta „funkcionális grammatikához” hasonlítjuk olyan értelemben, hogy ebbe a legtágabban (metaforikusan) értelmezett „grammatikába” belefér mindaz, amit ma stíluson értünk, ahogyan ma a stílust értelmezzük. Egy ilyenfajta „grammatika” jelenti azt a jelenséget, amit a stílusfejlődési tendencia takar (lásd GÁSPÁRI LÁSZLÓ: *Háttéranyag az alakzatok kérdésköréhez*. Előadás formájában elhangzott a SZATHMÁRI-féle Stíluskutató Csoport összejövetelén, 1999 tavaszán).

A stílusfejlődési tendencia, az irányzat – hangsúlyozza SZABÓ ZOLTÁN – rendszert alkot, ám a stílusfejlődési tendenciákban mindig vannak a szóban forgó irányzatra döntő módon jellemző stílári sajátságok, ezek jelentik az irányzat immanens jellegét, az irányzat magvát. Viszont ha a különböző irányzatok egymás után következő szinkron metszeteit vesszük szemügyre, akkor kiderül, hogy ezekben a szinkron metszetekben vannak azonosságok és különbségek. Az egyik stílusfejlődési tendenciában, struktúrában erőteljesebben érvényesülnek bizonyos stílári sajátságok, mint a másikban, tehát különböznek egymástól, azaz a különbségek a változások jelei. SZABÓ ZOLTÁN a változások magyarázatának kétféle módját különbözteti meg: 1. az úgynevezett külső (allogenetikus) és 2. a belső (idiogenetikus) változások okait. A külső okok közé sorolja a társadalom-, művelődés-, művészet- és irodalomtörténeti események, a pragmatika, a kommunikációval összefüggő szociológiai stb. tényezők hatására bekövetkezett változásokat, a belső okok „(...) a stílus és fejlődésének természetéből, tendenciákon és a tendenciasorozaton belüli összefüggésekből, strukturális viszonyokból következő, immanensnek is nevezett indítékok.” (26.) A szerző belső változásként említi az utánzás elvét, a stílus elszürkülését, a „másképpen írásra” való törekvést, a hatás és ellenhatás elvét (például a népies tendenciák túlon túl egyszerűsködését a századfordulón), az úgynevezett strukturalista erőegyensúly elvét, midőn egy tendencia egyensúlyi állapota felbomlik, de ezeknél az okoknál hatásosabbnak tartja az ellentétet, ciklusossággal, valamint az intertextualitással történő változások magyarázatát (27-31). A változások okainak magyarázatát gazdag hazai és nemzetközi szakirodalmi példákkal támasztja alá, nagy jelentőséget tulajdonítva az intertextualitásban rejlő dinamikának, valamint az intertextualitás számára sok új szempontot biztosító hermeneutika historizmusának (lásd az imént idézett H. G. GADAMER megállapítását).

SZABÓ ZOLTÁN könyvének a *Bevezetését* vázlatossága ellenére is viszonylag részletesebben mutattam be az olvasónak, ez olyan fontos alapvetése remekbe szabott alkotásának, hogy ebből születhetne egy monográfia, mely terjedelmét és tudományos jelentőségét illetően nem maradna el ettől a mostani munkájától. Csak biztatni tudom SZABÓ ZOLTÁNT egy ilyen elméleti munka megírására, mely legalább annyira egyedülálló és uttörő munka lenne, mint a jelenleg kezünkben tartott könyve.

6. A szépirói stílus történetének négy nagy korszakára már utaltunk. A kiemelkedő, erőteljesebben érvényesülő stílusfejlődési tendenciák sűrítettsége alapján, a szerző a nagy korszakokon belül kisebb korszakokat határol el, ez utóbbiakra jellemző stílusjellegzetességek figyelembevételével. Ily módon nagyjából a 13. század végétől kezdődő nagy korszakokon belül (*A kezdetektől, a magyar szépirói stílus kialakulásától Kazinczyék stílusreformjáig*), mely hozzávetőleg a 18. század hetvenes éveig tart, (irodalomtörténeti megfelelője a régi magyar irodalom korszaka) a szerző három kisebb korszakban elemzi a szépirói stílusfejlődési tendenciákat. Ezek a következők: 1. *A kódexirodalom stílusa, a gótika* (a 13. század végétől, az első szövegemlékektől az első nyomtatványok megjelenéséig, a 16. század harmincas éveig tart, 48-54), 2. *A reneszánsz* (55-65), 3. *A barokk* (62-82). SZABÓ ZOLTÁN példák sokaságával mutatja be szakszerű és színes elemzésében a latin eredetű szövegformáló erejét a kódex irodalmi stílus kialakulásában, hiszen valamennyi kódexünk fordítás eredménye, de a latin mellett másik forrásként a magyar élőbeszédet és a népköltészetet jelöli meg. „A kódexirodalom stílusában – írja a szerző – egy addig még szabályozatlan nyelvünk (ti. a magyar élőbeszéd: M. J.) ötvöződött össze a latin irodalmi nyelv szabályozott formakészletével. *És e kettő összeolvadásából alakult ki a magyar irodalmi írásbeliség stílárís alapja*” (SZABÓ ZOLTÁN kiemelése: 47). Nem csak a kódexirodalom stílusának jellemzésében gyönyörködhetünk (jellemzésének sajátossága tömörsége), emellett meglevenedik előttünk a régi magyar irodalom vázlatos története is. HORVÁTH JÁNOS-ra hivatkozva, SZABÓ ZOLTÁN is lényegesnek tartja megemlíteni azt, hogy a két forrás (azaz: a magyar élőbeszéd és a népköltészet, valamint a kiművelt latin nyelv: M. J.) két eltérő műveltségi kört képvisel (SZABÓ ZOLTÁN kiemelése: 46). Mondanunk sem kell, hogy a kódexirodalom nyelve és stílusa nem képvisel egységet, tartalmi és stílárís szempontból meglehetősen heterogén jellegű szövegekkel találkozhatunk. Valamelyes egységet – mutat rá a szerző – csakis a vallásos szemlélet biztosít, ebből vezethetők le azok a stílárís jellegzetességek, melyek voltaképpen vagy legalábbis jó részük a gótika megnyilvánulásának tekinthetők, melynek a vallásos szemlélet az egyik meghatározója (48). A gótikát, azaz a kódexirodalom jellegzetességeit – lényegüket példákkal részletekbe menően elemezve – a könyv szerzője a következőkben látja: mint stílusfejlődési tendenciának szervező elveként az additív jelleget, a hozzáadás különböző módozatait tartja, fő kompozíciós sajátossága és egyben jellegzetes stílárís eljárása a *halmozás*, ennek alárendeltje a *részletezés*, stílustényekként említi az *emocionalitást*, a *pompázatosságot* és a képes beszédet, amelyek a halmozások szemantikai elemei (a kiemelések SZABÓ ZOLTÁNTÓL származnak: 48).

7. Az első nagy korszakokon belül maradván, a második szakasz a reneszánsz, ennek alapvető jellegzetessége az antik kultúra felújítása, felfedezése, az ember központba állítása, az emberközpontúság jelentős szellemi áramlata a humanizmus, mely egyben az antik filológiai műveltség jelölője. A reneszánsz alkotói a formai *tökélyt* tekintették kötelező érvényűnek tevékenységükben, valóságsszemléletüket a *harmónia* igénye jellemezte, ez utóbbit az *arányosság* valósítja meg, a szépség összhangját pedig a *szabályosság* biztosítja. Az *utánzás* a *költői érték* fokmérője, az utánzás egyik megnyilvánulása a *mitológiai témák* használata (a kiemelések SZABÓ ZOLTÁNTÓL származnak: 57-58).

A kolozsvári szerző fontos szempontnak tartja az eszményítést a reneszánsz stílusban. Ez az idealizálás voltaképpen a harmónia meg nem valósíthatóságának a következ-

ménye (58). Az eszményítés a szó- és képjelentésekben valósul meg, a harmónia másik velejárója a versszerkezetbeli szabályosság és arányosság (uo.). SZABÓ ZOLTÁN mindezeket a stíláriis jellegzetességeket Balassi stílusának mintaszerű bemutatásával illusztrálja, utalva azokra a fejlődéstörténeti összefüggésekre, melyek magyarázatot adnak Balassi stílusának kialakulására.

A reneszánsz után a barokk az első nagy korszakon belül a harmadik jelentős stílustendencia, melyet voltaképpen a manierizmus készít elő, és amelyet „a szokatlan, feltűnően érzéki hatású képek (...) a bonyolult mondat szerkezetek jellemeznek.” (66.) SZABÓ ZOLTÁN ARNOLD HAUSER-re hivatkozik, aki szerint „a manierizmus – 20. századi analógiával élve – az intellektuális szürrealizmusnak, a barokk pedig a szenvedélyes expresszionizmusnak felel meg.” (66.) A barokk először a képzőművészetekben és az építészetben honosodott meg, és ennek nyomán jelentkezett a szépirodalomban. A szerző a barokk művészi sajátosságait elsősorban az ellenreformáció térítő akcióiban keresi, a vallási meggyőződésnek művészi eszközöként értékeli. (67.) A barokk stílust elsősorban a díszítő formák halmozása jellemzi, erről az épületek, templomok díszítettsége is árulkodik. SZABÓ ZOLTÁN részletesen elemzi a magyar barokk irodalmat (Pázmány, Veresmárti Mihály, Hajnal Mátyás és sokan mások), annak különösen a második szakaszában, a 18. században az írók még inkább fokozták a díszítettséget. Legtisztabb formájában – mutat rá SZABÓ ZOLTÁN – a katolikus egyházi prózában virágzott a barokk stílus, de behatolt a protestáns egyházi szónoklatba is. A barokk stílus jellemző sajátysága a terjedelmes és szerteágazó szerkezetek használata, melyet a szerző igen színes és megejtően szép példákkal illusztrál (70-80). Az idézett munkák megismertetése és szerzőinek névsora túlságosan hosszú ahhoz, hogy akár csak futólag is felsoroljuk ebben az ismertetésben. Csupán annyit kívánunk megjegyezni, hogy SZABÓ ZOLTÁN utal a barokk utóéletére is, a barokk stílus – mint írja – hatni tudott még a 18. század nyolcvanas éveiben is, sőt Baróti Szabó Dávid, Dugonics András és még a fiatal Csokonai is követte Gyöngyösi stílustechnikáját (80). Sőt – ezt én teszem hozzá – a barokk stílusnak még a 20. században is kitapinthatók a nyomai.

A barokk „elfajzott” változataként szokták emlegetni és jellemezni a rokokót, melyet a barokk monumentalitásától és erejétől a rokokó úgynevezett miniatűr kultusza különböztet meg. (80.)

A 18. század végén megjelenik a klasszicizmus, mely a barokkot meglehetősen eltűzöttnek, elkorcsosultnak tekintette. Lassan a barokk egyre inkább elparlagiasodott, öncélúvá, provinciálissá vált, a bőbeszédűsége és szerkezeteinek terjedelmessége mindjobban a bírálatok keresztüzébe került, főleg a Kazinczy képviselte stílusbeli felfogás révén.

8. Ily módon a 18. század végén egy új stílusfejlődési tendencia érvényesülésének lehetünk tanúi (*Kazinczyék stílusreformjától Petőfi és Arany stílusforradalmáig*, 83-127), mely nagyjából a felvilágosodást és a reformkort fogja át. A korszak két belső szakasza a *klasszicizmus* és a *romantika*, az előbbinek kísérő jelensége a *szentimentalizmus*. Erre a korszakra esik a nyelvújítás, mely a magyar irodalmi nyelv használati körének a tágítását és a szépirói nyelvnek és stílusnak a csiszolását jelentette (a kiemelés SZABÓ ZOLTÁNTÓL származik, 87). Az újítási törekvések közül a prozodiát említi a kolozsvári szerző, de utal Faludi Ferenc jezsuita író és költő a stílusformálás elvi kérdéseit illető elgondolásaira is. Az újítások (stílus és nyelv) általános feladatait, céljait leghatásosab-

ban és leghatározottabban Kazinczy fogalmazta meg. Jelentőségét SZABÓ ZOLTÁN abban látja, hogy tevékenysége révén a stílus *világiassá* lett. Természetesen a korszak íróinak és költőinek a névsora igen hosszú, a szerző elemzésében ezekről az írókról és költőkről is szól, Kazinczy gazdag tevékenységének egyik hibáját abban látja, hogy a provincializmus leküzdése érdekében „a szépirói nyelvet megfosztotta egyik legfontosabb gazdagító forrásától, a népnyelvtől és a népköltészettől.” (91.)

A szóban forgó korszak egyik jelentős irányzata a *klasszicizmus*, melynek egyik jellemző vonása az *antikizálás*. Miután a szerző felsorolja és bemutatja a klasszicizmus jellegzetességeit (erőteljes normatív irányzat, a formai tökély igénye, kiegyensúlyozottság, emelkedettség, egyetemes és örök szépség igénye, nemes egyszerűség és nyugodt nagyság), utal a világirodalom (francia, angol, német, orosz) és a többi művészet jeles képviselőire, majd a magyar klasszicizmus stiláris jegyeit veszi szemügyre, melyek nagyjából hasonlítanak a francia klasszicizmus jegyeihez, de stílustörténeti szempontból jelentős különbségek is vannak közöttük. SZABÓ ZOLTÁN bemutatja a deákos és az antikos klasszicizmust is. Az első jellegzetes képviselői: Baróti Szabó Dávid, Rájnis József, Révai Miklós, de egyben utal arra is, hogy a deákosok forrása nem közvetlenül a latin és görög irodalom, hanem a *humanista hagyományok* és az iskolai *latin műveltség*, a poétika iskolai oktatása (a kiemelés SZABÓ ZOLTÁNTól ered). Itt a szerző seregszemlét tart a korabeli deákos költőkről (96-97). Az antikos klasszicizmus, a tulajdonképpeni klasszicizmus, a társadalmi gyökerei jól ismertek. Az irányzat alakítói Kazinczy és a pesti triász tagjai: Horvát István, Vitkovics Mihály, Szemere Pál, de ide sorolható Kis János, Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty és a korabeli írók többsége: Virág Benedek, Verseghy, Batsányi, Szentjóni Szabó László, Dayka Gábor, Csokonai. Ez a fajta klasszicizmus – mutat rá SZABÓ ZOLTÁN – keveredik a szentimentalizmussal is. *Rendszerező elve az egyszerűség és szabályosság*, a *stiláris világosság* is, mely főleg az egyszerűség velejárója (97-98).

A klasszicizmuson belüli változásokról szólva, SZABÓ ZOLTÁN bemutatja a szentimentalizmust is. Sajátosságai közül legfontosabbak az egyéniség- és érzelmkultusz, a klasszicizmus kötöttségeinek, formai szabályainak elvetése.

A 19. század elején erősödött a klasszicizmussal ellentétben a *romantika*, ezt a klasszicisták meg nem értéssel, türelmetlenséggel bírálták (105). Ebben az átmeneti időszakban természetes jelenség volt, jellegzetes fejlődési tendencia az *egyéni stílusok* kialakulása. Ezt a folyamatot SZABÓ ZOLTÁN Kölcsey, Kisfaludy Károly, Vörösmarty költészetével érzékelteti, s ez egyben azt is jelentette, hogy a két irányzat sajátosságait keverték (105).

A romantikát, mely voltaképpen a klasszicizmus talaján nőtt ki, a *felfokozott szubjektív érzés*, az *érzelmi és ihletettségi állapot* jellemzi. A szubjektivitás – állapítja meg a szerző – erőteljes *liraisággal* telítette a *romantika stílusát*. SZABÓ ZOLTÁN jogosan állítja, hogy a romantika a magyar szépirói stílus legjelentősebb irányzata (110). Elegendő itt Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Eötvös vagy Jókai, Vajda és Madách tevékenységére utalni. Annak a stílusfejlődési tendenciának, mely Vörösmarty, Kisfaludy, Kölcsey, Petőfi és Eötvös stílusát jellemzi, *rendszerző elve* a szemantikai, szerkezeti összetettség, melyet a szerző részletekbe menő elemzésben mutat be. Az összetettségnek igen jellegzetes megnyilvánulása a retorikus szerkezeti formák használata, a mondatokra és a szövegszerkezetekre a nyitottság a jellemző (110-121). A romantikáról lévén

szó, SZABÓ ZOLTÁN részletesen elemzi a romantika népiességét és a romantikus patriotizmust (Csokonai, Bajza, Kisfaludy, Kölcsey vagy Jósika, Czuczor Gergely, Garay János, 121-125). A szerző természetesen jogosan utal a romantika utóregzésére, például Mikszáthnál, Bródynál vagy Gárdonyinál.

9. A stílusirányzatok harmadik nagy korszaka (*Petőfi és Arany népies stílusforradalmától a Nyugat újításáig*, 129-160) mintegy jó fél évszázadot fog át, a magyar irodalomnak a leggazdagabb és legsokrétűbb korszaka. Csupán távirati stílusban utalhatunk a legfontosabb stílusfejlődési tendenciákra. Ha valahol jogos SZABÓ ZOLTÁN műszó-használata, a stílusfejlődési tendencia, ebben a korszakban nagyon is helyénvaló. A különböző tendenciák olykor keresztezik egymást, olykor pedig átcsapnak egymásba. A korszakot SZABÓ ZOLTÁN két szakaszra osztja: a népiesség virágzása, népies stílustendenciák és a hetvenes évektől a korszerűsítési tendenciák a legjellemzőbbek a stílus fejlődésére. A szerző nemcsak nagy hozzáértéssel elemzi ezeket a szakaszokat, a Petőfi utánzókat, az Arany-iskolát, hanem azt is kimutatja, hogy a nyolcvanas években sekélyesedik el a népies irányzat. Elemzése során az olvasó előtt megelevenedik a korabeli magyar irodalom minden jelentősebb alkotójának a tevékenysége révén a stílusbeli sajátossága is, nem is beszélve az elméleti, illetve az intellektuális légkör felidézéséről (129-145). Külön fejezetben foglalkozik a továbbélő romantikával (Jókai, Vajda, Kemény, Madáchnál és Aranynál kisebb mértékben, 146-151), majd részben a népiességgel való szakításban, részben pedig a népiességen belüli újításokban nyilvánulnak meg. De az újítás – a szerző szerint – észlelhető a romantikára jellemző retorikával is (Ábrányi, Endrődi, Váradi Antal), ekkor kezd teret hódítani a naturalizmus is, de SZABÓ ZOLTÁN szerint nem beszélhetünk naturalista stílusfejlődési tendenciáról, csak szórványos esetekben fordul elő (Móricz: Sárarany, Pekár Gyula egy-két novellájában). Bródy stílusát is a szerző csak nagy megszorításokkal tekinti naturalistának. Viszont sokan Bródyt úgy tartják számon, mint aki Adyék előtt minden új átvevője, kikísérletezője (152-155). Ebben a korszakban – mutat rá SZABÓ ZOLTÁN – modernizálódik a népiesség (Tömörkény, Gárdonyi, de ide sorolható Mikszáth, Petelei, Papp Dániel, Justh Zsigmond, Thury Zoltán), teret hódít a hangulatköltészet (Reviczky, Vajda, Kiss József, Komjáthy Jenő, Endrődi Sándor), melynek rokon vonásai a preszimbolizmusban lehetők fel. Ennek egyik jellegzetes stílusbeli sajátossága a *zeneiség* (157-159). A preszimbolizmust SZABÓ ZOLTÁN voltaképpen a Nyugat elődjének is tekinti abban az értelemben, hogy ez utóbbi „messze kiterjesztette a szavak asszociatív lehetőségeit” (159).

10. *A Nyugat stílusújításától a jelenig* című fejezet a stílusfejlődési tendenciák negyedik nagy korszakát jelöli (161-253). SZABÓ ZOLTÁN ennek a korszaknak négy belső szakaszát különíti el egymástól: 1. az újítás szakasza (kb. 1890-1912.), 2. az avantgárd stílusok (kb. 1912-1927.), 3. a tárgyias-intellektuális stílus (kb. 1927-1945.) és a 4. napjaink szépirodalmának sajátossága (161-162).

A szerző a nyolcvanas-kilencvenes évek három újító irányzatát: a szecessziót, az impresszionizmust és a szimbolizmust tekinti a Nyugat irodalma kibontakoztatójának. A Nyugat tulajdonképpen az európai irodalmak és művészetek a múlt század utolsó harmadában megindult nagy átalakulásának a magyar visszhangja. A Nyugattal kezdődő szakaszra SZABÓ ZOLTÁN nagyon jellemzőnek tartja azt, hogy a művészetek nagyobb mértékben hatottak egymásra, mint előbb. A változás egyik okaként a kolozsvári szerző a

modern élet kialakulását tartja, belső, stílustörténeti okaként a korábbi stílusok elszürkülése, a nyelv kifejezőképességének a kimerülése jöhet számításba. A Nyugat kialakulásának előzményeiről (*A Hét, Új Magyar Szemle, Magyar Génius, Jövendő, Figyelő*), az újítások elindítóiról SZABÓ ZOLTÁN felsorakoztatja a századforduló és a 20. század első évtizedeinek jelentős íróit és költőit. Miben nyilvánul meg az újítás? A neves szerző négy tényezőt említ: 1. az egyedi szavak stílárius lehetőségeinek kiaknázása, 2. a hagyományos szóállomány és képanyag újakkal történő frissítése, 3. stílus eszköz lett a zeneiség, új prozodiát, versmondattant alakított ki és 4. a próza lirizálódása. Ellenhatásként SZABÓ megemlíti azt a fontos tény, hogy a szecesszió díszítettsége, az impresszionizmus érzetkultusza mérséklődött, a szimbolizmus bonyolultsága egyszerűsödött. Ellenhatásként ezenkívül jelentkezett az avantgárd stílus, és valamivel később a tárgyias-intellektuális stílus (József Attila, Illyés Gyula, Németh László, 163-171).

A szecesszió a Nyugat egyik újító stílusa. Ez elsősorban képző- és iparművészeti, valamint építészeti irányzat, amelyeknek világszerte ismert alkotók a letéteményesei. A magyar irodalom korabeli nagyjai az alakítói a szecessziós stílusnak, akárcsak az impresszionizmusnak és a szimbolizmusnak. A szecesszió szervező elve a *feltűnő díszítettség*, eszközei a díszítő motívumok, a díszítő, indázó mondat- és szövegszerkezetek és a belőlük fakadó zeneiség (172-175). Az olvasó gyönyörködhet SZABÓ ZOLTÁN árnyalt szép elemzéseiben. Ez is arra utal, hogy SZABÓ ZOLTÁN értékes alkotását kézbe kell venni, és legalább kétszer elolvasni.

11. A Nyugat másik újító irányzata az impresszionizmus, a világirodalom jelentős képviselői részben szimbolista és szecessziós írók. A magyar impresszionizmus, *rendező elve a mellérendelés*, az egymásmellettség. Stílusbeli sajátosságai közül SZABÓ ZOLTÁN két csoportot különít el: az *érzetkultuszt* és *összképzetegységet*. Kifejezőeszközei közül a *szinesztézia* a legtipikusabb jellegzetessége az impresszionista stílusnak, ezt a stílust a *jelzőhalmaz* és a *jelzőfüzér* használata jellemzi. Az összképzetegységnek az érzékeltetése a *szintézis előtérbe állítása*, másik jellegzetessége a nominális szerkesztésmód, az *összképzet szándékolt kuszáltsága*. Az impresszionizmusra jellemző még a könnyed mondatforma és mondatfűzés, mely a *zeneiség egyik forrása*, a másik pedig a *hanghalmaz* (a kiemelések SZABÓ ZOLTÁNTÓL erednek, 184-191).

A szimbolizmusnak is fontos alkotórésze a *zeneiség*, s a szimbólum szemantikai jellegéből következően a szó szerepe megnövekedik, egy *jellegetes szókultusz*, szómánia jellemzi a szimbolista kifejezési módot. SZABÓ ZOLTÁN utal arra is, hogy az *utánzők költészetében a szimbolizmus elsekélyesedett*, utóhatásként egyik forrása lett az expresszionizmusnak, ellenhatásként megjelentek az avantgárd mozgalmak (a kiemelések SZABÓ ZOLTÁNTÓL erednek, 192-199).

Az avantgárd stílusok közül SZABÓ ZOLTÁN részletesen elemzi az expresszionizmust, a futurizmust és a szürrealizmust, de utal a rövid ideig ható konstruktivizmusra is. Ezeknek az irányzatoknak (stílusoknak) az alapja főleg a húszas években az aktivizmus volt (200), de az 1927 utáni időszakban, sőt az 1945-48 közötti években már az avantgárd újításokként neoavantgárról, sőt neo-neoavantgárról is szoktak beszélni. Az avantgárd elindítása elsősorban Kassák Lajos nevéhez fűződik, de fejlődésében a kor legjelentősebb költői is fontos szerepet játszottak (Szabó Lőrinc, József Attila, Illyés Gyula, Radnóti Miklós), a neoavantgárd révén divatba jöttek az expresszionizmus és a szürrea-

lizmus eljárásai is (például Tamkó Sirató Károlynál, Sötérmél és Juhász Ferencnél is, 200-202).

A futuristák a művészet lényegét a cselekvésben, a harcban és a gyorsaságban látták (Kassák, Komját Aladár, Lengyel József), stílusukat a formabontás jellemzi (206-208).

12. A szerző külön fejezetben foglalkozik a népies stílusokkal is. Kezdeté és közvetlen előzménye a századforduló éveiben Tömörkény, Gárdonyi, majd Móricz Zsigmond tevékenysége és stílusa. Ezt a kezdetet erősítette Szabó Dezső, Németh László, Illyés Gyula, Veres Péter, Szabó Pál, Darvas József, Kodolányi János, tehát voltaképpen népi írók. Stílusuk sajátoságaiként SZABÓ ZOLTÁN az élőnyelv, a tájnyelv használatát említi megfelelő példák bemutatásával (Puszták népe, Az Alföld parasztsága, Egy parasztcsalád története stb.), de Erdélyi Józsefnél vagy Gulyás Pálnál – írja SZABÓ ZOLTÁN – felfedezhető a Petőfi-hagyomány felé fordulás, népies stílusoknak jellegzetes forrása a *népdal*, Sinka István egyfajta népi mitologizmust fejlesztett ki, kidolgozta ennek költői technikáját is. Söt József Attila – helyesen mutat rá SZABÓ ZOLTÁN – a Kalevaláig és a vogul medvénekekig nyúlt vissza. A népies jelleg modernizálása Bartók és Kodály nevéhez fűződik. (213-218.)

13. A negyedik nagy korszak harmadik szakaszának jelentős stílusfejlődési tendenciája a tárgyias-intellektuális stílus. Formatörténetileg a tárgyias-intellektuális stílus közvetlen előzménye a Nyugat intellektualizálódási folyamata, de a korábban kialakult népiesség tárgyiasága (Erdélyi József), valamint a stílus egyszerűsödési és klasszicizálódási tendenciája is segítette ennek a stílusnak a kialakulását. SZABÓ ZOLTÁN szerint a tárgyias-intellektuális stílus Babbitstól József Attilán, Szabó Lőrincen, Illyés Gyulán, Németh Lászlón át – nem beszélve a Nyugat harmadik nemzedékéről (Jékely Zoltán, Képes Géza, Vas István, Weöres Sándor, Márai), beleértve a negyedik nemzedék képviselőit is: Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes, Somlyó György költői tevékenységét – egészen Szilágyi Domokosig, Páskándi Gézáig és Lászlóffy Aladárig terjed. Ehhez hasonló jelenség megfigyelhető más irodalmakban is (lásd például a német Neue Sachlichkeit-ot, az „új tárgyiasítást”), de az új tárgyiasítás fellelhető a képzőművészetben is, jellegzetessége abban áll, hogy a nonfiguratív művészettel szemben a tárgyi világ ábrázolását állította középpontba (219-222).

A tárgyiasítás objektivitást, tárgyilagosságot jelent, ebben a stílusban a tények gondolatokat, érzelmeket objektívizálnak, az intellektualizmus értelmességet jelent, „ami a tartalom szintjén abban nyilvánul meg, hogy az író a tárgyiasításokkal kifejezett tények közötti összefüggések magyarázatára, gondolati általánosítására, törvényszerűségek felfedezésére törekszik olyanszerűen, mint a maga területén a tudós és még inkább a filozófus” (223).

SZABÓ ZOLTÁN József Attila költészetéből vett szép példákkal illusztrálja a tárgyias-intellektuális stílus jellegzetességeit (elvont fogalom – tárgyias elem: konkrét és elvont szemantikai síkokat vált: konkrétum (egy egyéni látvány) → általánosítás, elvonatkoztatás → átfogó, sokoldalú konkrétum (rendszerint társadalmi kör) (225).

A tárgyias-intellektuális stílus sajátos változata a már említett konstruktivizmus, mely a század tízes éveiben alakult ki. Az avantgárd irányzatok tagadó, romboló tendenciáival szállnak szembe. Elsősorban festészeti és építészeti irányzat. Sajátos stíláriai vonásai közül SZABÓ kiemeli a tárgyiasításukat, józanságukat, „képeiket a technika világából” (idézi SZABOLCSI MIKLÓST, 226).

A konstruktivizmus egyik jellegzetes stílári eljárása az ellentétezés, amint József Attila állítja „csak a disszzonancia által lehetséges alkotás” (227), de ezenkívül jelentős szerepet játszik stílusukban a montírozás, a szűkítés vagy tágítás és a már említett ellentétezés. A konstruktivizmusban a szerkezet fontos szerepet játszik. SZABÓ ZOLTÁN ezt József Attilának egy frappáns megállapításával igazolja, tudniillik a költő azt mondja „hogy a stílus az írásnak csak taktikája, a stratégiája a szerkezet” (228), vagy Majakovszkijjal szólva: „stílus helyett harcát a szerkezet vívja” (Brooklyni híd, 228). A kolozsvári szerző a szerkezet fontosságának a szerepével magyarázza a grammatikai stílus-eszközök gyakori használatát, a toldalékokra kiterjedő paronómaziát (igazít → eligazít).

A konstruktivizmus másik jellegzetességét SZABÓ ZOLTÁN a takarékosági szempont érvényesítésében látja, ez József Attila, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula stílusának az egyszerűsödésében mutatható ki (230).

A tárgyias-intellektuális stílus változatai közül a szerző a tudományos stílushoz hasonló kifejezőmód használatát említi, az egyszerűséget, a dísztelenséget, a hivatkozás-nélküliséget. SZABÓ ZOLTÁN utal KOMLÓS ALADÁRNak a megállapítására, aki a korábbi irányzatokhoz viszonyítva a tárgyias-intellektuális stílust „aszkrétikus” stílusnak nevezi (231), de nem idegen ettől a stílusváltozattól a tömörítés és a kötőszó nélküli mondatfűzés sem.

A konstruktivista takarékosági elvvel párhuzamosan a könyv szerzője lényegesnek véli a magyar szépirodai stílus történetében az egyszerűsödést és a klasszicizálódást, megindul a stílusok szintézise, mely voltaképpen foglalata a korábbi kezdeményezéseknek. Az egyszerűség, a takarékoság és a hasznosság elve a mindennapi életben is érvényesül. (234.)

14. Napjaink jellegzetes stílusa a *posztmodern*. Nem tudom, valaki eddig pontosan meghatározta-e, meg tudta-e határozni, mi a posztmodern lényege. SZABÓ ZOLTÁN több irányzat foglalatának tartja, s ebben valóban igaza is lehet, ám nagyobb időbeli távlat hiányában elég nehéz pontosan körülhatárolni a posztmodern stílus lényegét (238). Vitatott kérdés a posztmodern összefüggése a neoavantgárral, ez utóbbival érintkezik a szürrealizmus, melynek egyik jellegzetes változatát a „mágikus szürrealizmus” felfedezésében látja (lásd Juhász Ferencnél, előzményként Sinka István népi szürrealizmusát említi a szerző, 239-240).

A neves szerző sokakkal egyetértésben a posztmodernre „a modern újraírásának, javításának, a modern jelenségeinek átcsoportosítás”-saként tartja számon (240). Kialakulása – mint a kolozsvári szerző írja – összefügg mindennapjaink gondokkal, bajokkal terhes életével, a létbizonytalansággal, a félelemmel, az atomháború, a humánium degradálódásával stb. (241.) Művészeti és irodalmi irányzat is, egyesek szerint korábbi kezdemények folytatása, az irodalomban jellegzetes változata a *dekonstrukció*. A posztmodern mű lényegét SZABÓ ZOLTÁN abban foglalja össze, hogy „az új költeménynek valójában nincs referenciális aspektusa (valóságvonatkozása), nem ábrázolja vagy kifejezi, hanem létrehozza a tárgyát, a költő kimondja a szót és a dolog létrejön” (KIBÉDI VARGA ÁRON megállapításának parafrázálása), vagy KEMÉNY GÁBORT is idézve: „A jelentéshordozó nyelv helyét egy jelentésteremtő nyelv foglalja el” (242). A beavatatlan fülnek elég furcsa dolog azt hallani, hogy például a posztmodern stílusra jellemző a szabályszerűségek hiánya. Az imént említettem a dekonstrukció fogalmát. Én annak idején becsületesen

átrágtam magam DERRIDA egy-két munkáján, és elolvastam JONATHAN CULLER *De-konstrukció* című könyvét, de – őszintén bevallva – nem jutottam közelebb a dekonstrukció lényegéhez a megértéséhez. Csupán annyi vált világossá számomra, amit SZABÓ ZOLTÁN fejtegetéseiben is olvashattam, hogy a dekonstrukció „a szöveghez kötött technika: a szöveg lebontásának és újraépítésének a módszere” (242), mely az értelmezés és megértés művészetéhez, a hermeneutikához is kapcsolódik. A hermeneutika hozzásegít egy mű értelmezéséhez, ennyiben érthető a szöveg lebontásának igénye, de az a kérdés: mit értünk a szöveg „lebontásán”? SZABÓ ZOLTÁN, aki a hazai és a nemzetközi szakirodalom kiváló ismerője, több idézettel azt igazolja, hogy „a posztmodern irodalom a nyelv, a jel és a szöveg irodalma” (243). Cage-től KULCSÁR SZABÓ ERNŐ révén ilyen megállapítást idéz: „Nincs semmi mondanivalóm, és ezt elmondom, és ez a költészet”, vagy „a szavakat a nyelv meghaladására kell használni a befogadó számára szokatlan hatások elérése céljából (idézet KOSTELANETZ-től), avagy „engem a nyelv átalakítása érdekel, a nyelv szinte makacs közléskészségének leszerelése” (uo.), de hasonló megállapításokat idézhetnek Eszterházytól is, SZABÓ idéz is. Szerinte egy „szövegelvű versalkotásnak, egy versgrammatika tudatos megalkotásának (...) a szövegalkotás tudatos poetizáltságáról van szó (243).

SZABÓ ZOLTÁN a magyar posztmodern irodalom kialakulását „nem másolatként, hanem eredeti fejleményként kezeli”. Mint ezekből a felvillantott mozzanatokból is látható, a posztmodern írók rendkívül nagy jelentőséget tulajdonítanak a nyelvnek, a nyelvhaszúlatnak és a szövegalkotásnak (244-245).

Minden eddig tárgyalt stílusfejlődési tendenciának, irányzatnak volt egy rendező elve, hiszen SZABÓ ZOLTÁN minden tendenciát (stílusfejlődési tendenciát) struktúrának tekint. A posztmodern *rendezőelve a kötetlenség*, ami a nagyfokú szubjektivitással magyarázható, legfeltűnőbb stílusjegye az *intertextualitás*, a más művekből való gyakori átvétel (stílustörténeti montázs). Más sajátosságként említi a szerző „a szerkezeti formák (...) szövegalkotó és stílusalakító funkcióját”. A posztmodern írók – jogosan állapítja meg SZABÓ ZOLTÁN – elkötelezett hívei a *szerkezetbontásnak, történetmondásukra az állószerűség a jellemző* (248). Stílusuk szemantikájában gyakori eljárás az, „hogy a szavak más jelentéskörbe kerülnek át, de kapcsolatuk valahogy megmarad az eredeti jelentéssel és még inkább a korábbi képzetársításos kontextusaikkal”. (249.)

15. Az ismertetések általában értékelnek és esetleg bírálják. Az én írásom jelenleg eltér a szokásos „műfajtól”. Ennek a megejtően jól sikerült alkotásnak, a magyar szépiírói stílus történetéről szóló szintézisnek, szinte amolyan iskolás módon, vázlatosan, de viszonylag részletesen a „tartalmát” ismertettem. Miért így jártam el, hiszen a könyv *Bevezetése* alapján, amely az egész szintézisnek az elvi és módszertani kérdéseit fejtí ki, s amely egyben megalapozása a stílustörténet – főleg szépiírói stílustörténet – elméletének, fölvezolhattam volna magának az egész munkának a lényegét, utalva a könyv úttörő jellegére a magyar stílustörténeti kutatásokban. Ezzel a „tartalom-ismertetéssel” fel akartam kelteni a szakközönség figyelmét, hogy érdemes ezt a könyvet kézbe venni és elolvasni, mert a magyar stílustörténeti vizsgálódásokban még ilyen munkát nemigen vehetett kézbe az olvasó. Ha minősíteni akarnám SZABÓ ZOLTÁN szépiírói stílustörténetét, úgy vélem, azzal emelném a legrangosabb magyar stílisztikai, nyelv- és irodalomtudományi alkotások közé, ha jellegét tekintve BÁRCZI GÉZA „A magyar nyelv életrajza” című könyve

mellé helyezném. Mindkettő messzemenően kielégíti mind az akadémiai szinten művelt tudomány képviselői, mind a szélesebb olvasóközönség igényeit.

A szerző stílusa a veretes magyar értekező próza legjobb és legszebb alkotásai közé tartozik, és amint a könyv hátlapján olvasható: „A könyv nyelvezete – szigorú tudományosságát meghazudtoló módon – közérthető, és gazdag szövegillusztrációinak köszönhetően is igen élvezetes.” Mondhatnám, esztétikai élményt jelent ennek a könyvnek az olvasása, nemcsak a szakemberek, hanem az egyetemi és főiskolai hallgatók, valamint a szélesebb olvasóközönség számára is, nem beszélve a rokon szakmák művelőiről.

A könyv a magyar szépírói stílus történetét tárja az olvasó elé, a SZABÓ ZOLTÁNT mindig is jellemző tömörséggel, de egy pillanatra se érezzük, hogy a hungarocentrizmus hibájába esne. Látja, és be is mutatja a magyar szépírói stílusfejlődési tendenciáknak nemcsak nemzeti, hanem a külföldi forrásait is. Éppen ezért ez a szintézis nem csupán a szépírói stílusfejlődési tendenciákat követi nyomon, hanem vázlatos képet nyújt a hazai és külföldi szépirodalom legnevesebb alkotóiról és alkotásairól, szinte azt is mondhatom, hogy a szépirodalom alkotói mellett a legtöbb periódusban megelevenednek a különböző művészetek is (képzőművészet, festészet stb.). A nagy fejlődési szakaszokon belül kisebb fejezetekben bemutatja a jellegzetes áramlatokat, és minden fejezetben vagy alfejezetben nagyszerűen tudja érzékeltetni a megszakítotttságot és a folyamatosságot, azt a fejlődési jellegzetességet, amit találóan a megtartva-meghaladás elvének szoktunk nevezni.

Szeretném külön felhívni középiskolai tanár kollégáink figyelmét ennek a könyvnek az anyanyelvi oktatásban, a nemzeti önbecsülésben betöltött szerepére. A diák kezébe adva ezt a könyvet, az érdeklődő ifjú nemzedék megtalálja egy szépirodalmi műben azt a szépséget és értéket, mely másként esetleg elkerülné a figyelmét. A diákok közül sokan esetleg csak sznobizmusból beszélnek főleg a legújabb szépirodalmi alkotások nagyszerűségéről (lásd az avantgárd vagy a posztmodern alkotásokat – szuper jó, baromi jó), de ha megkérdezed, mi benne a szuper, mi benne a baromi jó, esetleg olyan válaszokat kapsz, mint az a paraszt néni, aki megkérdezte a templomból jövő szomszédasszonyától, miről prédikált a plébános úr, és ő kb. ezt válaszolta: nem tudom, mit mondott a plébános úr, de azt tudom, nagyon szép volt. Nos, SZABÓ ZOLTÁN könyve ismerete alapján meggyőződéssel állíthatom, a kérdésre ennél kimerítőbb választ tudna adni az olvasó, aki fáradságot nem kímélve, elolvassa ezt a nagyszerű alkotást.

Minden fejezetet és alfejezetet gazdag szakirodalmi jegyzék kísér, a névmutató is fogódzót nyújt a tájékozódásban.

E hosszúra nyúlt „tartalom-ismertetést” csak azzal zárhatom: ritka élményben lesz része annak, aki ezt a könyvet kézbe veszi és elolvassa, mert a szakma neves képviselője és művelője olyan területre kalauzolja olvasóját, amelyet eddig esetleg csak részleteiben és nem nagy összefüggéseiben ismert.

Máté Jakab